

Gönderim Tarihi: 19.07.2023

Kabul Tarihi: 29.09.2023

**BANK OSMANİ MÜDÜRÜ MÖSYÖ DEFİN (MARİE VİNCENT
EDOUARD DİT “JULES” DEFFÉS) TARAFINDAN OSMANLI
BÜTÇESİNİN TANZİMİ VE MASRAFLARIN DÜŞÜRÜLMESİ
HUSUSUNDA YAPILMASI GEREKLİ ISLAHATA DAİR SULTAN
II. ABDÜLHAMİD’E SUNULAN BİR KISIM LAYİHALAR**

**A Number of Memoranda Submitted to Sultan Abdulhamid II by Bank
Osmani Manager Mr. Defin (Marie Vincent Edouard, also Known as "Jules"
Deffés) about the Reformation on the Reorganization of the Ottoman Budget
and Reduction of Expenses**

İbrahim Caner TÜRK

Doç. Dr.; Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı
icanerturk25@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7204-4067

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Sultan II. Abdülhamid döneminde Osmanlı maliyesinin büyük sorunlarla karşı karşıya kaldığı bilinmektedir. Sultan II. Abdülhamid kriz durumundaki mali sisteme dair bir layiha düzenlenmesi talebiyle 1890'lı yıllardan sonra, Osmanlı mali işlerini ilgilendiren her şeyde belirleyici rol oynayan Osmanlı Bankası'nın müdürü Jules Deffés'e başvurmuştur. Deffés'in hazırlayıp sunduğu, Osmanlı mali sistemi ile ilgili tespit ve önerileri ihtiva eden ilgili layihalarda gerçek manada bir mali ıslahat için Osmanlı Devleti'nde yapılması gereken hususlar ifade edilmiştir. Deffés tarafından yapılan ilgili tespitlerden, teşhislerden ve mevcut konjonktürden Osmanlı İmparatorluğu'nun zengin servet kaynaklarına sahip bulunmasına rağmen servet kaynaklarının değerlendirilmesi için ciddi bir çalışma yapılmadığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Osmanlı Maliyesi, Layiha, Jules Deffés

Abstract

During the reign of Sultan Abdulhamid II, it is known that the Ottoman finances faced great problems. Sultan Abdulhamid II applied to Jules Deffés, the manager of the Ottoman Bank, who played a decisive role in everything related to Ottoman financial affairs, after the 1890s, with a request to prepare a statement on the financial system in crisis. According to the relevant documents prepared and presented by Deffés, which contain the findings and suggestions about the Ottoman financial system, for a real financial reform: Issues that need to be done in the ottoman empire are expressed. From the relevant determinations, diagnoses and current conjuncture made by Deffés, it is seen that although the Ottoman Empire had rich wealth resources, nothing serious was done in the evaluation of wealth resources.

Keywords: Abdulhamid II, Ottoman Finances, Memorandum, Jules Deffés.

1. GİRİŞ

İlgili layihalara geçmeden evvel Osmanlı maliye sistemi ve Osmanlı Bankası hakkında bilgi vermek çalışmanın anlaşılabilirliği açısından daha uygun olacaktır.

1.1. Osmanlı Maliye Sistemi

Bu başlık Klasik Dönem Osmanlı Maliye Sistemi ve 19. Yüzyıl (Modernleşme Dönemi) Maliye Sistemi olmak üzere iki başlık halinde irdelenecektir.

1.1.1. Klasik Dönem Osmanlı Maliye Sistemi

Klasik Osmanlı maliye sisteminde bugünkü anlamda bir ekonomi anlayışından söz edilemez. Ekonominin sanayi, ziraat ve ticarete ait sektörleri kendilerine has bir yapı ve mantık içerisinde varlığını sürdürmektedir. Devlet, sosyal ve siyasal hayatın olduğu kadar ekonomik hayatın da tanzim edicisidir (İnalçık, 2009: 256).

Klasik dönem olarak tanımlanan dönemde Osmanlıların birinci önceliği; ordu, bürokrasi ve saray da içinde olmak üzere kent ekonomisinin iâşesidir (Pamuk, 1993: 88).

Klasik Osmanlı sisteminde iktisadi olaylar, iktisadi fonksiyonlar ve bu fonksiyonları görmekle vazifeli uzmanlaşmış organlar henüz teşekkül etmemiştir. Ancak toplumun bir ekonomik yapısı mevcuttur ve Osmanlı hükümetinin iktisadi hayatı az çok etkilemesi mümkün olan belli prensiplerinden söz edilebilir (Ünal, 2014: 82).

Devlet, birçok iktisadi fonksiyon görmekte ve bu faaliyetleri esnasında çeşitli hedefler belirlemekte idi. Ama bu fonksiyon ve hedefler, hiçbir zaman sadece iktisadi bir mahiyet göstermez; ekseriya siyasi, askeri, dini, idari veya mali amaç ve düşüncelerle iç-içe, birbirinden ayırt edilmesi zor bir karmaşıklık içinde bulunurdu. Bunun açık bir göstergesi, iktisadi özellikte kararlar alan veya uygulamaya koyan organların bürokrasi içindeki fonksiyonları itibariyle tamamıyla iktisat-dışı alanlarda görevli organlar olmasıdır.

Kazasker, Kadı, Darphane Nazırı, Defterdar, Gümrük Emni, Divan Beylikçisi vb. gibi görevlilerin diğer fonksiyonları arasına serpiştirilmiş olan iktisadi kararlar, bir tür yan ürün niteliğinde idi (Genç, 2000: 43-44).

Osmanlı devletinin mali teşkilatı; tımar sistemi, merkez maliyesi, ve vakıflar olmak üzere üç kısımda ele alınabilir. Çünkü devletin gayrisafı milli hasılası bu üç kesim tarafından oluşturulmuştur. 16. Yüzyılın başlarında

ülkenin merkezi hazine gelirleri toplam gelirler içerisinde % 51, tımar sistemi içindeki gelirler % 37 ve vakıf gelirleri % 12 civarlarında bir paya sahiptir (Tabakoğlu, 1999: 125).

Klasik dönem Osmanlı Devleti'ndeki en önemli iktisadi ve mali kurum, hiç şüphesiz tımar sistemidir. Tımar sistemi, para kullanımının sınırlı olduğu bir ortamda, devletin mülkiyeti altında bulunan topraklardaki köylü üreticilerden toplanan vergilerin sipahi ağırlıklı bir orduya dönüşmesini sağlıyordu. Ancak bugün Osmanlı Devleti ile sıkı sıkıya özdeşleştirilen bu kurum fethedilmiş olan tüm topraklarda yerleştirilememiştir.

Doğu Anadolu, Bağdat, Yemen, Basra, Mısır, Eflak, Boğdan, Kuzeybatı Afrika ve Gürcistan gibi merkezden daha uzak ve oldukça esnek biçimde yönetilen bölgelerde, Osmanlılar vergi toplamaya özen göstermekle birlikte, var olan toprak düzenine sınırlı biçimlerde müdahale etmişlerdir (Pamuk, 2013: 4).

Bilahare merkezi devlet, sipahilerin toplamış olduğu vergilerden vazgeçerek, onların yerine kırsal nüfustan tekalifi örfiye ve avarız-ı divaniye olarak anılan olağanüstü vergileri toplamaya karar verdi. Bu karar, sipahilere ve onların öncülük etmiş olduğu taşra ordusuna oldukça büyük bir darbe vurdu. Bir süre sonra da devlet, tımar sisteminden vazgeçerek kırsal vergileri iltizam yoluyla tahsil etmeye başladı. Böylece kırsal nüfustan toplanan vergiler sipahilerin yerine doğrudan merkezde toplanmaya başladı (Pamuk, 2013: 99).

Merkezi bürokrasinin politika önceliklerini takip eden Osmanlı Devleti, ekonomiye de sık sık müdahale etmekten de kaçınmamıştır. Nitekim İslam hukuku ve Orta Çağ İslam devletlerinin uygulamalarıyla karşılaştırıldığı zaman, Osmanlı Devleti'nin ekonomiye daha fazla müdahale ettiği görülmektedir. Ayrıca Osmanlılar idari, mali ve iktisadi konularda, İslam hukukuyla çelişen kendi kanunlarını çıkarmış ve bunları uygulamışlardır. Ayrıca Osmanlılar, kent ekonomisini denetlemek amacıyla başvurdukları narh ve ihtisab gibi uygulamaları İslam hukukundan almışlarsa da bu tür kurum ve yöntemleri diğer İslam devletlerinden çok daha sıkı bir şekilde kullanmışlardır (Pamuk, 213: 99).

Ancak, 15. Yüzyıldan, belki de daha öncelerden başlayarak kurumsal ve teknolojik dönüşümlerle adım adım gelişen bir dış iktisadi gücün 19. Yüzyılda Doğu Akdeniz bölgesinde ağırlığını duyurmasından sonra, Osmanlı Devleti tüm çabalarına karşın geleneksel düzenin çözülmesini engelleyememiştir (Pamuk, 2013: 30).

1.1.2. 19. Yüzyıl(Modernleşme Dönemi) Maliye Sistemi

Bu başlık II. Mahmud Dönemi Maliye Sistemi, Sultan Abdülmecit Dönemi Maliye Sistemi ve Sultan Abdülaziz Dönemi Maliye Sistemi başlıkları altında irdelenecektir.

Sultan II. Mahmud Dönemi Maliye Sistemi

II. Mahmud döneminde Osmanlı Devleti'nin maliyesi büyük sorunlarla karşı karşıya kalmıştı. 1820 ve 1830'lu yıllarda en yüksek noktaya ulaşmış olan bütçe açıkları karşısında ülke tağşişlere(paranın ayarını düşürmelere) başvurmak zorunda kalmış, ek gelir sağlamak amacıyla sikkelerin gümüş içeriğini sık sık azaltma yoluna gitmişti. Bu uygulamalar Osmanlı tarihindeki en büyük enflasyon dalgasını da beraberinde getirmiştir (Pamuk, 2013: 74). Nitekim Osmanlı maliyesinin durumu pek iç açıcı bir görünüm arz etmemektedir.

1770'lerden 1840'lara kadar üst üste yaşanan savaşlar ve girişilen reformlar sebebiyle, Osmanlı maliyesi büyük boyutlara ulaşan bütçe açıklarıyla karşı karşıya kaldı. 1820'lerde ve 1830'larda en yüksek seviyeye ulaşan bütçe açıkları karşısında Osmanlı Devleti, vergi kaynakları üzerindeki denetimini artırmaya ağırlık vermeye çalıştı. Öte yandan ne sanayileşme ne de tarımda bir gelişme gündemde olmadığından, mali dengesizlik kronikleşti ve modern anlamda bir bütçe açığı özelliği kazandı. Artık açıkları kapatabilmek için geleneksel yöntemlere başvurmak olanaksızdı kaldı ki bunların çoğu doğal sınırlarına ulaşmışlardı (Gürsel, 1985: 674).

18. Yüzyılın ikinci yarısında askeri alanda başlayan ve II. Mahmud döneminde hızlanan, Tanzimat'la birlikte ise diğer alanlara da yayılmaya başlayan modern devletin kuruluş sürecinin bütçe üzerindeki baskıyı artırdığı görülmektedir.

Başka uygulamaların yeterli olmadığı yoğun mali bunalım dönemlerinde ise devlet, tağşişe başvurmak zorunda kaldı. Osmanlı tarihindeki en hızlı tağşişler II. Mahmud döneminde (1808-1839) yapılmıştır (Pamuk, 2013: 123). 19. yüzyılın ilk yıllarında başlayan gümüş paraların tağşişi, kuruşun gerçek değeri ile itibari (nominal) değeri arasındaki farkı sürekli artırmış ve kuruş değerinin onda dokuzunu kaybetmişti. Son çare olarak Galata bankerlerinden kısa vadeli borçlanmaya başvuruldu. Aslında bu çareler kaçınılmaz olan krizi ertelemekten başka bir işe yarayamazdı (Gürsel, 1985: 674).

1830'lu yılların sonlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nda parasal koşullar artık bunalım boyutlarına ulaşmıştı. Ortaya çıkan büyük enflasyon

dalgası hem siyasi hem de iktisadi sorunlar yaratmıştı (Pamuk, 2013: 129).

Sultan Abdülmecit Dönemi Maliye Sistemi

Sultan Abdülmecid döneminde maliye teşkilatı, Tanzimat'tan önceki esaslara göre işlemekteydi. II. Mahmut devrinde her ne kadar defterdar yerine Maliye Nazırı denilmeye başlanmış ise de yapılan bu unvan değişikliği ile Maliye nezareti kurulmuş sayılamazdı. Maliye Nezaretinin, devlet idaresinin başlıca departmanını teşkil etmesi ve diğer nezaretlerle de sıkı bir irtibat halinde bulunmak suretiyle onları sürekli bir kontrole tabi tutması gerekiyordu. Halbuki nezaretin istiklali yoktu. Maliye Nazırı hükümetin yüksek bir icra memuru konumunda idi. Padişahın ve sadrazamın verdiği emirleri yerine getirmek başlıca vazifesiydi. Salahiyeti olmadığı için, hükümetin mali politikasından da sorumlu değildi. Temsil ettiği nezaretin diğer nezaretlerle ilişkisi bulunmadığı gibi onlar üstünde bir murakabesi de yoktu. Nezaretlerin kendilerine ayrılmış olan tahsisatın kullanım şekli hakkında Maliyeye hesap verme mecburiyetleri yoktu. Hatta maliyeye danışmaksızın hazine tahvilatı bile çıkarabilir ve özel gelirlerini sarf edebilirlerdi (Karal, 1995: 223).

Maliye teşkilatının bozuk olması, mali sistemin de düzensiz bir durumda olmasını neticelendiriyordu. Gülhane Hattının öncesinde bu düzensizlik, müsadere usulü ve keyfi vergiler ihdas edilmek suretiyle kapatılabiliyordu. Fakat Gülhane Hattı Hümayununda kabul edilen prensiplerle keyfi vergi tarh etmek veya mal müsadere etmek imkânları ortadan kalkmıştı. Bu durumda, maliye teşkilatını, vergi sistemini ve usullerini ıslah ederek, devlet masraflarını bir düzene koymak şart idi. Fakat Abdülmecit devri adamları modern mali bilgilere sahip değillerdi. Bu nedenle, mali hususlarda yaptıkları teşkilat olumlu bir netice vermemişti. Devletin muhtaç olduğu para, vergilerle temin edilemeyince borçlanma yoluna gidilmişti (Karal, 1995: 224).

Sultan Abdülaziz Dönemi Maliye Sistemi

Sultan Abdülaziz döneminde mali buhran, maliye teşkilatının bozukluğu ve mali sistemin düzensizliğini meydana çıkarmış bulunuyordu. Dönemin sadrazamı Fuat Paşa, maliye nazırlığını üzerine almakla birlikte, mali sistemi ıslah edebilmek için Abdülaziz'den oldukça geniş yetkiler istihsal ederek işe girişti. Fuat Paşa'nın Mali ıslahat programı şu maddeleri ihtiva ediyordu.

1. Devlet bütçesinin hazırlanarak her yıl neşredilmesi.
2. Giderlerde ekonomi temini.

3. Yeni gelir kaynaklarının bulunması.
4. Kağıt paraların kaldırılması ve devletin gayri muntazam borçlarının tesviyesi için iç ve dış istikraz yapılması.
5. Mali ıslahatla ilgili başka tedbirlerin araştırılması ve teklifi (Karal, 1995: 226).

Fuat Paşa'nın zamanında yapılmış olan başlıca yenilikler şunlar oldu: Maliye Nezaretinin, devletin bütün mali işleri hakkında merkez ve nazım bir daire haline getirilmesine çalışıldı. Devlet dairelerinin tahvilat (sergi) çıkarmaları vesair suretlerle borçlanmaları yasaklandı. Gelir ve sarfiyatın bütçe usulüne göre tutulması esası kabul edildi. Devlet dairelerinin bütçede gösterilen tahsisatlarının sarf hususlarını kontrol etmek üzere Divan-ı Muhasebat-ı Ali (Sayıştay) dairesi kuruldu (Karal, 1995: 229).

Yukarıda belirtilen mali hususlar tespit edilerek Abdülaziz devrinin ilk bütçesi 1863-1864 yılı için meydana getirildi. Osmanlı Devleti'nin bu ilk bütçesi sağlam esaslara göre hazırlanmış değildir. İhsaî (sayımla alakalı) bilgilerin ve istatistiklerin mevcut olmayışı yüzünden rakamlar oldukça kaba tahminlere dayanmaktadır. İlk Osmanlı bütçesi yabancı tesiriyle meydana gelmiş ve yabancılara emniyet telkin etmek suretiyle onlardan borç para alabilmek için meydana getirilmiştir. Bundan daha önemlisi de, bütçenin kontrolü hususunda hiçbir garanti olmayışıdır (Karal, 1995: 230, 232).

Gelir maddelerinden ortaya çıkan bir gerçek te İmparatorluğun genişliğine, nüfusunun çokluğuna, ticaretinin önemine göre ve servet kaynaklarının zengin ve çeşitli olmasına rağmen halktan alınan verginin az oluşudur (Karal, 1995: 232).

1866 yılında Fuat Paşa sadaret makamından ayrıldı. Osmanlı maliyesini düzeltmek hususundaki planı müspet netice vermemiştir. Fuat Paşa, devleti istikraz (borçlanma) yolu ile yaşatmak usulünü, icat etmiş sayılmasa dahi geliştirmişti. Sultan Abdülmecit'in 1854 senesinde başlattığı dış istikraz geleneğini Sultan Abdülaziz devam ettirmişti. Yirmi yıl içerisinde on dış istikraz akdedilmiş oldu. Ne padişah ne de sadrazam ve nazırları borç para alırken bunların ödenmesi için gereken tedbirleri almayı düşünmüyorlardı. Memleketin servet kaynaklarını değerlendirerek, ticareti geliştirmek suretiyle, halkın refahını sağlayarak vergi kudretini arttıracak yerde, bütçe açığını kapatmak ve borçları borçla ödemek gibi çıkmaz bir yola girmiş bulunuyorlardı (Karal, 1995: 235, 237, 238).

Moratoryum ve Muharrem Kararnamesi

Salt cari harcamalardan doğan bütçe açıklarını kapamak için borç

alan hükümetin eninde sonunda moratoryum ilan etmesi doğaldır. Açık ne kadar büyük, ekonomik gelişme ne kadar yavaş ve devletin vergi toplamada etkinliği ne kadar geri ise moratoryum da o kadar çabuk gündeme gelir. Bu süre Osmanlı İmparatorluğu için 21 yıl oldu. Bu süreçte sonun başlangıcı, borç taksitlerini ödemek için borç almakla başlar. Osmanlı Devleti için bu başlangıç 1865'te gerçekleşti. 1870'leden itibaren Osmanlı maliyesinin nefesi hızla kesilmeye başladı. Memur ve askerlerin maaşları gecikiyor, bazen de kısmen borç tahvilleriyle ödeniyordu. Fransız elçisi Charles de Moryl'in raporuna göre 1871 senesinde maaşlar ancak 11 ay gecikmeyle ödenebilmişti. 1872-1873 mali yılı bütçe açığı 3 milyon lira civarında idi. Aynı tarihte Babıali'nin yıllık borç taksidi ise 9000.000 liraya yaklaşmıştı. Bu meblağ 20.000.000 liraya yaklaşan devlet gelirlerinin yüzde 45'ini oluşturmaktaydı. Nihayetinde moratoryum ilan edilecekti (Gürsel, 1985: 682).

6 Ekim 1875'de Babıali yayınladığı bir kararname ile bütçe açığının 5000.000 lirayı geçmiş olduğunu itiraf etti ve mevcut koşullarda yeni bir istikrazın olanaksız olduğu bildirildi. Aynı kararnamede yıllık borç taksitlerinin ancak yarısını, yani 7000.000 Osmanlı lirası ödeyeceğini de açıklayarak resmen kısmi moratoryum ilan etmiş oldu. Haber Avrupa borsalarında bomba gibi patladı. Tahvil sahiplerinin öfkeleri doruk noktasına varmıştı ki, Osmanlı-Rus Savaşı patlak verdi. Çözüm için ister istemez savaşın sonunu beklemek gerekiyordu. Bu arada Osmanlı hükümeti de borçları ve taksitleri ödemeyi durdurdu. Osmanlı-Rus savaşı Osmanlı Devleti için büyük bir yenilgiyle sonuçlandı. Tahvil sahipleri borç taksitlerin ödenmesini temin edecek uluslararası bir komisyonun kurulmasını istiyorlardı. Alacaklıların temsilcileriyle yapılan müzakereler iki buçuk sene kadar sürdü ve sorunu çözüme kavuşturan ünlü "Muharrem Kararnamesi" 20 Aralık 1881'de yayınlandı. Varılan antlaşmaya göre borçlar yeniden organize edilerek büyük bir indirim yapıldı. Bu tarihte anapara ve birikmiş faizlerin toplamı yaklaşık 278.000.000 lira tutuyordu. Sonuçta toplam borç yaklaşık 117.000.000 liraya indirildi (Gürsel, 1985: 682-683).

Borçların taksitlerinin takipçisi de Muharrem Kararnamesi ile kurulan Duyun-u Umumiye olacaktı. Duyun-u Umumiye kendisine bağlanan gelirleri tahsil ederek doğrudan tahvil sahiplerine ödeme yapmakla görevliydi (Gürsel, 1985: 683).

Abdülaziz devri, mali bir buhranla başlamıştı, mali bir buhranla son buldu. Tam 15 yıl süren bu dönemde, Osmanlı devletinin maliyesi, iğne ile yaşamaya devam eden can çekişmekte olan hasta adam durumundaydı (Karal, 1995: 239). Sultan Abdülhamid böyle bir mirası devir almıştır.

1.2. Osmanlı Bankası

Batı Avrupa devletlerinde sanayi ve ticaretin gelişmesini izleyen ve destekleyen bir süreç içinde bankacılık sisteminin oluşmuş olduğunu görmek mümkündür. Özellikle uluslararası ticaretin finansmanında ve büyük sanai yatırımlarında bankalar büyük ve başarılı hizmetler vermiştir. Özellikle İngiltere örneğinde de olduğu gibi sanayi, ticaret, taşımacılık ve bankacılık sektörlerinin tam bir işbirliği içine girmesi “Sanayi Devrimi’nin” başarılmasında belirleyici olmuştur (Tokgöz, 1999: 17).

Osmanlı Devleti’nde bankacılık sektörü Galata sarraflarının faaliyetleriyle başlar. Bankalar kuruluncaya kadar Osmanlı imparatorluğunun bütün banka ve kredi muameleleri bu sarrafların elinde toplanmıştı. Hazine tahvillerini iskonto etmek, memur maaşlarını kırmak, iltizam suretiyle vergi toplamak, altın, gümüş ve kaimenin bir arada tedavülünden doğan acyo farklarından faydalanmak belli başlı muamelelerini teşkil etmekte idi (Eldem, 1994: 159).

Osmanlı Devleti, Batı Avrupa’da yaşanmakta olan gelişme, dışa açılma ve sanayileşme sürecini yaşamadığı için, Avrupa’daki gibi bir bankacılık sistemine hiç ihtiyaç duymamış bunu teşvik de etmemiştir. Yalnızca hazinenin dış ve iç borçlanmasını kolaylaştırmak ve sürdürmek amacıyla, özellikle yabancı bankaların hizmetlerine ihtiyaç duyulmuştur (Tokgöz, 1999: 17).

1847’de banker Th. Baltazzi ile Fransız devriminin ardından Osmanlı İmparatorluğuna gelerek yerleşmiş olan bir Fransız banker ailesinden gelen J. Alleon, Osmanlı Devleti’nin desteklemesiyle imparatorlukta kurulan ilk banka olan Dersaadet Bankası’nı (Bonque de Costantinople) faaliyete geçirdiler (Pamuk, 2013: 143).

Kırım Savaşı’nın ardından Tanzimat Fermanı’na ek olarak ilan edilen 18 Şubat 1856 tarihli “Hattı Hümayun” da, devletin ekonomik ve mali sistemini yönlendirmek ve canlandırmak amacıyla bir banka kurulmasının önemine değinilmiştir. Bu kararın çıkarılmasından çok kısa bir süre sonra da bir İngiliz sermaye grubuna 500 bin İngiliz Lirası sermaye ile ve Bank-ı Osmani (Ottoman Bank) adını taşıyan bir banka kurma izni verildi.

Londra’da kurulan bankanın İstanbul, İzmir, Selanik ve Beyrut’ta şubeleri vardı. Kuruluşundan 7 yıl sonra 1863 yılında Bank-ı Osmani, Bank-ı Osmani-i Şahane’ye katılmak suretiyle faaliyetine son verdi (Tokgöz, 1999: 17-18). Bank-ı Osmani-i Şahane imtiyaznamesinde “Devleti Aliyye Memalik-i Şahane’de bir devlet bankası ihdas etmek ihtiyacını müessisin-i

mumaileyhime ita eder” denmekte ve bankanın padişahın himayesi altında kurulduğu belirtilmektedir(Toprak, 1985: 763). Bank-ı Osmani-i Şahane ile Avrupa mali sermayesi imparatorluk içinde oldukça kuvveti bir hale gelmiş oldu (Pamuk, 2013: 143).

Kurulduğu tarihte 67.5 milyon frank olan sermayesi 1865’te 101 milyona ve 1875’de 520 milyona (I.I milyar kuruş) iblağ edilmiş ve bunun yarısı ödenmiştir. Banka, Osmanlı mali tarihinde pek mühim bir rol oynamıştır.

O zamana kadar bir türlü tedavülden kaldırılamayan kağıt paranın itfası, devlete avans ve ikrazatta bulunması, imtiyaz mukavelesi mucibince banknot ihracı gibi devletle ilgili muamelelerden başka, banka kredi faaliyetlerini ticaret ve sanayi sahalarına da teşmil etmiş, bu maksatla memleketin hemen her yerinde şubeler açmıştır. Teşkilat bakımından bankanın faaliyet merkezi İstanbul’da, fakat idaresi Londra ve Paris’te bulunan komitelerin elinde idi (Eldem, 1994: 160).

Osmanlı Bankası, yükümlülük defterine uygun olarak, genel iktisadi konjonktüre bağlı bir tempoyla, Osmanlı ülkesinde şubeler açar. 1867 ile 1898 arasında (35 yıl) 20’si Osmanlı İmparatorluğu’nda olmak üzere Ortadoğu’da 31 şube(acente, küçük acente ve büro) açmıştır.

Yönetimde sermaye hareketine uygun olarak 1890’lı yıllardan sonra, Osmanlı işlerini ilgilendiren her şeyde Paris komisyonu belirleyici rol oynar. Aynı durum İstanbul’da Gaston Auboyneau, Jules Deffés, P. Révoil gibi kimselerin oynadıkları rollerde de görülür (Thobie, 1985: 77-778).

Makaleye konu olan layihaları hazırlayan Marie Vincent Edouard Dıt “jules” Deffés (11 Mart 1845-17 Temmuz 1918). Vali, Banque de France Naibi,1904-1910 yılları arası İstanbul Osmanlı Bankası Genel Müdürüdür (Malaud, 1998).

2. BANK OSMANİ MÜDÜRÜ MÖSYÖ DEFİN(MARİE VİNCENT EDOUARD DİT “JULES” DEFFÉS) TARAFINDAN OSMANLI BÜTÇESİNİN TANZİMİ VE MASRAFLARIN DÜŞÜRÜLMESİ HUSUSUNDA YAPILMASI GEREKLİ ISLAHATA DAİR SULTAN II. ABDÜLHAMİD’E SUNULAN BİR KISIM LAYİHALAR

İlgili layihalar “Bütçe Tanzimi Ve Masrafların Düşürülmesi Hususunda Yapılması Gerekli Islahata Dair Layihalar” ana başlığı altında, Bütçenin Tanzimi ve Masarının Tenzili Hakkında, Vergi Tahsiliyle Mükellef Memurların Mesuliyeti ve Vergiyi Vaktiyle Tediye Etmeyen Mükellefin

Aleyhinde Takibat İcrası Hakkındadır, Memureyni Mülkiye Maaşatı ve Memuriyet İhdasına ve Maaş Zammına Bir Memurun İki veya Ziyade Birden Maaş Alması Memnuiyyetine (Yasaklığına) Müteallik Tanzimat Hakkındadır, Rusum ve Vergilerin İslah Hasılatı Hakkındadır, Emlak Vergisi-Defter Hakani Hasılatı, Bedeli Askeri, Gümrükler, Orman ve Maadin, Havalename Usulünün Fesh ve İlgaıyla Emvali Umumiye'nin Sureti Kabzına ve Sarf ve Muhasebesi Usulünün Tensiki Hakkındadır, Varidatın Bir Merkezde Cemi ve Teftişi Hakkındadır alt başlıklarından oluşmaktadır (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, Osmanlı Arşivi, Y.PRK.ML., 24-62, 1322 M 1322/4 Nisan 1904).

2.1. Bütçe Tanzimi ve Masrafların Düşürülmesi Hususunda Yapılması Gerekli İslahata Dair Layihalar

Büdcenin Tanzimi ve Masarının Tenzili Hakkında

Masarının varidat ile mütenasib olması gerek hükümet ve gerek efrad için derece-i vücubada olub bu kaideye ademi riayet açık zuhuruna ve mahvı perişaniye müncer olur(perişanlıkla neticelenir). Mamafih müslim enam olan işbu hakikat devleti aliye bütçelerinin hîn tanziminde umumiyet üzere nazarı itibara alınmamış gibi görünüyor. Nazarı tetkikten geçirmiş olduğum en son sene yani 318 senesi bütçesinde iki milyon iki yüz on dört bin dört yüz kırk iki liralık bir açık görüldüğü gibi rivayete nazaran 319 senesi bütçesinde dahi dört milyon liradan ziyade bir açık var imiş. Hattı zatında belîğ olan işbu erkamı neşrime hacet olmayub bunlar idarenin maksadı olan ademi tabassur neticesi olarak umuru maliyece açılan girdabın derece-i amikini iraeğe kafidir. Hasafet müsellimleri iktizasınca zatı şevketsemat hazreti padişahi eski suret muamelenin tadilini emrü ferman buyurmuş oldukları cihetle hükümet efkar ve iradat-ı seniyye-i mülükaneye tevfiğ hareket için masarısı varidatı nisbetine irca ile muvazene-i maliyeyi temin etmelidir. Ancak böyle bir neticenin istihsali masarısı askeriye dahi dahil olmak üzere kaffe-i devair-i devlet masarısınca tenzilatı mühimme icrasına mütevakkıf olup izahatı atiyeye bunu isbata kifayet eder.

318 senesi bütçesi esas ittihaz edildikde varidat on dokuz milyon yedi yüz altmış üç bin dokuz yüz altmış dört liraya tahmin olunmuştur. Bu meblağ sırf tahmini olup kamilen tahsil edilmeyecektir. Vergi ve temettü ve bedeli askeri ve aşar ve hayvanat resmi gibi bazı varidatın külli bir kısmının tahsil olunamayıp zatan fevkaledde büyük olan sinin sabıka bekayasına inzınam edeceği bittecrübe sabit olduğundan ve bu noksanın altı yüz altmış bin liraya tahmini münasip görüldüğünden masarıfa karşılık olabilecek varidat on dokuz milyon yüz üç bin dokuz yüz altmış dört liradan ibaret

kalıyor.

Masarıf ise aynı bütçede de yirmi bir milyon dokuz yüz yetmiş sekiz bin dört yüz altı liraya tahmin edilmiş bulunduğu cihetle iki milyon sekiz yüz yetmiş dört bin dört yüz kırk iki liralık bir açık görülüyor. Masarısı varidat nisbetine irca için devair devletçe takriben iki milyon sekiz yüz yetmiş bin lira raddesinde tasarrufat icrası iktiza eder. Bu meblağ mühimmi istihsal için devairi devletin her birinin hissesine ne kadar tasarruf icrası lazım geldiğini tayin edemez isem de balada arz etmiş olduğum vecihle yalnız devairi mülkiyece değil fakat devairi askeriye ve bahriyece dahi tasarrufat icrası lazımedendir. Mühheren yani muvazene-i maliye istihsal edildikten sonra bütçeye daha ziyade vüsat verilmek üzere varidatı cedide ihdas veyahut varidatı hazırayı tezyid çareleri hükümeti seniyyece taharri edilebilir.

Hali sabıktan münbeis netayici vahimeyi tamir ettikten sonra bunların ileride tekerrürünü dahi men eylemek iktiza eder.

Devairi devletin kendi bütçeleri haricine çıkmamalarını temin edecek surette nizamata şedide ittihaz edilmeyecek olur ise masarının ve binaenaleyh bütçenin az vakit içinde yine tezayid edeceği aşıkardır.

Bu babda sıdk ve sıhate mukareneti hükümeti seniyyece musaddak bulunan mülahazatı tekrara lüzum görmüyorum. Zatan bila-mezuniyet akçe sarfı gibi bir sui istimalin önünü almak için nizamata cedideye hacet olmayıp kavanini mevcudenin ahkâmını tamamıyla tatbik ve icra eylemek kafidir.

Vergi Tahsiliyle Mükellef Memurların Mesuliyeti ve Vergiyi Vaktiyle Tediye Etmeyen Mükellefin Aleyhinde Takibat İcrası Hakkındadır

Evvelki seneler varidatının külli bakayaşı mevcut olması devair ve memuriyeti devlet tarafından vergi tahsili hususunda adet kadime haline geçmiş bir ademi takayyüd irae eylemekten ve devleti aliye gibi bir idare-i muntazama altında bulunan memaliki sairede görülen hale mugayir olarak memaliki şahanede tahsil bekayayı tesri' için ciddi bir güna sa'y ve gayret müşahede olunmuyor. Hatta sureti umumiyede verginin tediyesi anı tediye mecbur olanın keyfine muhvildir denilebilir.

Vergiyi vaktiyle vermiyenler aleyhine bir güna takibat icra edilmeyip galiba memuriyeti maliye mükellefine hazineye karşı medyun nazarıyla bakmıyorlar.

Tahsil bekaya için şimdiye kadar istimal edilen vesaitin gayri kafi olduğu bittecrübe sabit olduğundan elyevm kaffe-i rüsum ale-l-husus emlak

vergisi için vaki olduğu gibi vergilerin birbiri üzerine terakim edipde mükellefiyetce artık na-kabil tesviye ve binaenaleyh hazine içinde na-kabil istifa bir meblağa varmasına meydan bırakılmaksızın az vakit zarfında tahsilini temin edebilecek daha müessir vesait ittihazı lazımedendir. Ancak evveleminde vergilerin tahsili ve bu hizmetin teftişi vazifesiyle mükellef bulunan kaffe-i memurin cidden ve nakden mesul tutulmaları kaidelerini ittihaz etmek lazım gelir.

Memureyni muma-ileyhim şimdiki ademi takayyüd hallerinden feragat ettirmek ve layıkıyla ifayı vazifeye teşvik eylemek için yegane çare salif-üz zikr kaidenin ittihazıdır.

Memureyni muma-ileyhim vade-i muayene zarfında tahsil edilmemiş sene-i sabıka bakayasını kendileri tesviye etmek mecburiyetinde bulunurlar ise menafii hazine için çalışmakla kendi menafii için dahi çalışmış olacaktırlar.

Kaide-i mezkurenin ittihazı takdirinde müddeti kalile zarfında sinin sabıka bakayasının hayli tenakus edeceği ve varidatın emr tahsilinde şayanı dikkat bir terakki hasıl olacağı şüphesizdir. Fakat memureyni buruca bala mesul tutabilmek için vergilerini vaktiyle vermeyen mükellefeyn aleyhinde tedabir zicriye-i müessire ittihazı şarttır.

Filvaki memureyni muma-ileyhime ifayı rüsumdan istinkaf eden mükellefiyeti tesviye-i deyne(borç) icbar etmek hak ve vesaiti verilmediği takdirde bekayayı kendilerine tahmil etmek bittabi' muvafık adalet olmaz.

Diğer taraftan mesuliyeti nakdiye ancak muvazzaf olan memureyn hakkında kabil olup tahsil rüsum hususundaki muaveneti için bir güna maaş almayan muhtarlar hakkında mümkün değildir. Şu kadarki muhtarlar hubbul vazife bazı imtiyazatdan müstefid ve hükümetin emniyetini haiz olup buna kesb istihkaka gayret etmeye mecbur bulunduğu cihetle onları dahi tahsili rüsum hususunda bir dereceye kadar mesul tutmak muvafık maslahattır.

Mesela tahsil emval hususunda muhtar tekâsül eder ve hatır veya menfaat için veyahut ademi metanet eseri olarak mükellefine karşı sureti matlubede muamele eylemez ise işin derece-i vehametine göre cezayı nakdi veya hapis ile tedib edilmelidir.

Mülahazatı mesrureye binaen ber-vech-i zir bir mesuliyet kaidelerini havi bir idare-i umumiye nizamnamesinin tanzimini teklif ederim.

Evvela muhtarlar kendi karye veya cemaatinde tahsil emval hususunda manen mesul olup takasül veyahut mükellefin ile mugayir nizam

ve ittifak hasebiyle ifayı vazifede kusur ettiği takdirde bir cezayı muayyen ile te-dib edilmelidir.

Saniyen mal müdürleri kendi daire-i vazifesi dahilinde bir vade-i muayeneye kadar mesela sene-i atinin nisamı otuzuna kadar tahsilsiz kalan rüsum için nakden mesul tutulmalıdır.

Salisen muhasebeciler tahsil emvali tasri' için sancak mal müdürleri üzerine sureti matlubada icrayı nüfuz ve nezaret etmediği takdirde nakden mesul tutulmalıdır. Şu kadarki muhasebeciler aleyhine ancak mal müdürleri aleyhine icrayı takibat edildikten ve her ne sebebe mebni ise mal müdürlerinin bir şeyi istihsal olunamayacağı tahakkuk ettikten sonra icrayı takibat edilmelidir.

Rabian muhasebeciler aleyhinde icrayı takibat edilip te her ne sebebe mebni ise nakden bir şey istihsal olunamadığı takdirde işin ait olduğu defterdarlar mesul tutulmalıdır.

Salif-üz zikr nizamnamede sene nihayetinde tediye-i deyn etmeyen mükellefeyn aleyhine mal müdürlerinin talebi üzerine ittihaz edilecek tedabiri zecrîye dahi tayin edilmek iktiza eder.

Bu baktaki takibatın ne suretle ve ne yolda icra edileceği ve masrafın kaçâ bâliğ olabileceği ve mal müdürünün talebi üzerine icrayı takibat edecek memurların kimlerden ibaret olacağı dahi mezkur nizamnamede teşrih edilmek lazım gelir. Zira mal müdürünün icrayı takibata memur olması yani kazanın her bir noktasına gidip medyunları taharri eylemek üzere memuriyeti başından ayrılması bittabi caiz olmayıp kendisi ancak ifayı deyn etmeyen mükellefini icra memurlarına ihbar etmekle iktifa eylemelidir.

Takibatı mebhuseyi bir süreti müessirede olarak tahtı intizama almak için memleketin kavaninini ve alelhusus ahlak ve adatını tamamıyla bilmek iktiza ettiğinden bu babda tasrif tafsilata girişecek olursam belki pek ileri gitmiş olurum. Ancak sade ve suhulü-l-icra ve usul idareye tamamıyla muvafık bir usul ittihaz etmek ve her memleketde icrası zamana mütevakkıf ve mucib teşviş(karıştırma, bulandırma) olan takibatı adliyeden mümkün merteye içtinab eylemek lüzumunu tavsîye ederim.

Bundan maada nizamname-i mezkurede muhasebeci ve mal müdürleri vesaire gibi memureyni maliyenin ne halde ve ne surette mesuliyetten azade edileceği dahi tayin edilmek lazım gelir. Bu gibi memurların yed ihtiyarlarında olmayan bir sebepten dolayı mesela mükellefinden birinin hafiyyen firarı veya vefatı veyahut servetinin kamilen mahvı yüzünden bir resmin gayri kabil tahsili bir hale gelmesi de vaki

olabilir.

Binaberin memuriyeti muma-ileyhimin ne gibi ahvalde ve kağı mercii tarafından mesuliyetten azade edilebilecekleri ve ne kadar vade zarfında mesuliyetten azade olmalarını talep edebilecekleri hususları dahi tasrih edilmek iktiza eder.

Memureyni Mülkiye Maaşatı ve Memuriyet İhdasına ve Maaş Zammına Bir Memurun İki veya Ziyade Birden Maaş Alması Memnuiyyetine(Yasaklığına) Müteallik Tanzimat Hakkındadır

Memureyn maaşatı mucib endişe olacak raddede tezayid etmiştir. Devairi mülkiyenin kaffesi için 1313 ve 1317 seneleri bütçelerine dahil erkam mukayese edildikte 1317 senesinde altı yüz yetmiş bin yedi yüz liralık bir fazla müşahede olunmaktadır ki işbu fazlanın sarf memuriyet için mucib menfaat idüğü vareste-i şüphedir.

Daha evvelki seneler bütçeleri mukayese edilir ise daha manidar fark tezahür edecek ve 1296 ve 1317 sene-i maliyelerinin bütçeleri beyinde bir milyona karib yani tam dokuz yüz kırk bin lirayı Osmani bir fark görüleceği muhakkaktır.

Binaberin bütçenin artık tahammülü haricinde olan bir tahziza(isteklendirme, rağbet ettirme) için maaşatı hazıranın tenziliyle beraber bunların ileride yine tedricen tezayidinin meni zımnında tedabir ittihazı derece-i vucubededir. Her dairede aded memurinin ihtiyacı hizmetle mütenasip olması cümle-i mukteziyatından olup muamelatın muhavver matlubada cereyanı sureti mutlakada lazım olacak ve her biri muayyen bir vazife ile mükellef bulunacak memureyn ile tahtı temine alınması ehem ve elzem ise de memurinin teksir adedi mesalihin tesri' tesviyesini teshil değil bilakis işkâl eylemekte olduğundan bu cihetden ictinab olunmak iktiza eder. Her daire ve nezaretin memurinin isim ve miktar maaşlarını mübeyyin muvazzah(açıklanmış) ve bâlâda beyan olunan esami üzere tanzim olunmuş bir cetvel taleb olunmalıdır.

İşbu cedvelde evvelen lüzumu muhakkak vazifeleri sabit olanlar ve saniyen memuriyetleri ileride bila-mahzur lağvolunabilecek olanlar irae edilecek ve her memuriyetin hizasına memurinin ismi ve rütbesiyle maaşı seneviyesi dahi işar olunacaktır.

İşbu cedvel canibi seniyyü'l-cevanib-i hazreti padişahiden intihab buyrulacak erbabı vukuf tarafından müzakere edilecek ve gerek memurinin adedi ve gerek maaşatın mikdarı had lazımına irca olunarak bütçe tahminatı için esas ittihaz kılınacaktır.

Her dairenin memurini mutazammın(içine alan) cedvel ba irade-i seniyye tasdik buyrulduktan sonra muvazene-i umumiyye rabt olunacaktır.

Muvazene-i umumiyye merbut cetvelde tayin olunan memurun adedini tezayid eden nazır veya reisler hakkında irade-i seniyyede ceza tayin ve tertib buyrulması hususu da zatı hazreti padişahiden istirham olunmalıdır.

İlgası esasen mukarrer olan memuriyetler tedricen ve memuriyetçe iktisab edilen hukuk piş(ön, ileri taraf) mütalaaya alınarak lağv olunmalıdır. Evvelemirde vefat veya istifa eden memurun yerlerine başkalarının tayin edilmemesi suretiyle memuriyetler lağv olunabileceği gibi fazla memurini bulunan devair memurlarının memura ihtiyacı olan sair devaire nakli sureti dahi ittihaz olunabilir.

Bu yolda paytahtı saltanat seniyyede lüzumdan fazla olan memureyn yavaş yavaş vilayata sevk olunabilir. Maaşat miktarının kesb vüsatını men için elzem bir tedbir de bir memurun iki veya ziyade yerden maaş almasının tahtı memnuiyete alınmasıdır. Gayet vahim olan bu halin memnuiyeti umumi olmak lazım gelip kaffe-i memurine şumulü bulunmak yani gerek memaliki şahane dahilinde ve gerek diğer diyar ecnebiyede ifayı vazife edenlerin cümlesine dahili olmak iktiza eder.

Rusum ve Vergilerin Islah Hasılatı Hakkındadır

Emlak Vergisi-Defter Hakani Hasılatı

Bazı vergilerden derece-i tahammülleri nisbetinde hasılat alınmıyor. Mesela emlak ve akarın kıymeti terakki etmekte olduğu halde hayli senelerden beri emlak vergisi hasılatı hemen aynı miktarda kalıyor. Şu halden anlaşıldığına göre vergiyi mezkuru tayin ve tevzi vazifesiyle mükellef olan memurlar ile defteri hakani memurları vergiyi hesap ederken kıymet emlakın terakkisini ve binaberin verginin de o nisbette lüzum tezyidini nazarı itibara almıyorlar. Emlak ve akarın kıymeti ve iradının yeniden tedkiki takdirinde fevaidi azime hasıl olacağı ve alelhusus vergi tayini için daha mahk(hakkedilmiş) ve daha nafi bir esas ittihaz edilebileceği fikrindeyim. Bu ise gayet mühim ve uzun bir muamele olduğu cihetle buna bila-tehir teşebbüs ve defteri hakani nezaretine olvecihle itayı evamir eylemek muvafık maslahatdır. Muamele-i mezkure dikkat ve ihtimam ile bitarafane bir suretde icra edilir ise emlak vergisi hasılatının pek ziyade tedabir edeceği vareste-i şek ve iştihahtır(şüphesizdir).

Bedel Askeri

Tebaa-i gayri müslimeden alınan bedeli askeri hasılatı şimdiki

hasılatın bir misli daha olmak lazım gelir. Bu verginin esası kanunen beher 135 nüfus için elli lira olarak tayin edilmiş ve bu esas üzerine tebaa-i gayrimüslimeden ceman bir milyon sekiz yüz bin lira istihsali tahmin olunmuş iken nadiren dokuz yüz bin liradan ziyade hasılat istifa olunmakta olup, ekseriya daha dün miktar hasılat alınmakta ve hayli bakaya tesviyesiz kalmaktadır. Vergiyi mezkurun daha mahkane bir surette vaz' ve tevzii takdirinde daha ziyade hasılat alınacağı ve daha az bakaya kalacağı reyindeyim Elyevm vergiyi mezkur mahallelere taksim edilmiş olup fakir ve binaenaleyh kesirünnüfus mahallelere zengin ve binaenaleyh kalil(az)innüfus mahallerden daha ziyade rüsum tayin edilmiş bulunur. Halbuki mevzu-u bahs olan vergi mükellefinin derece-i iktidarı ile daha mütenasip bir surette vaz' edilmiş olsa idi bekayanın daha az olacağı ve binaberin verginin daha ziyade suhuletle tahsil edileceği aşıkardır. Mesela verginin sureti tevzii bitta'dil mahalle başına değil cemaat başına hesap ve tevzii usulü ittihaz edilecek olursa fikri acizaneme göre böyle bir ıslahat hem kemali suhuletle tatbik edilebilecek hem de ashabi servetten olan mükellefin resmi mezkure daha ziyade tabi bulunacakları cihetle hasılat hayli tezayid edecektir.

Gümrükler

Bilcümle düveli sairenin ithalat rüsumundan dün olan memaliki şahane ithalat rüsumunun ehemmiyeti cüziyesine rağmen gümrük hasılatının son seneler hasılatından daha ziyade hasılat vermeye kabiliyeti var gibi görünüyor. Ticaret kesb tevsi ettiği halde gümrük hasılatı o nisbette tezayid etmiyor gibi görünmektedir. Bir taraftan kaçakçılık ve diğer taraftan eşya kıymetinin sureti tahminindeki nevakısı hazine-i celileye mebalığı külliye zarar ettirmektedir.

Şu iki mehaziri azimenin çare-i ıslahatı bulmak mümkün olup şimdiki suret muamelenin tadili ve kaçakçılığın külliye menî esbabını taharri etmek üzere canibi hükümeti seniyeden iş erbab vukufdan birkaç zevata ihale buyrulsa münasip olur zannederim.

Orman ve Maadin

1318 senesi bütçesinde orman ve maadin hasılatı 357.999 lirayı Osmaniye tahmin edilmiş olup 141.785 Osmanlı lirasına tahmin edilen masarîf meblağı mezburdan tenzil edildikte hasılatı safiye 212.214 liradan ibaret kalıyor. Halbuki böyle bir netice memaliki mahrusse dahilindeki ormanların cesamet ve her nev' maadenin ehemmiyet ve servetiyle tenasüb kabul etmez derecede dün ve binaenaleyh kabil terakkidir.

Maadin nizamnamesi maden muamelatının hüsn ceryanını teshil edebilecek surette olmaktan maada belki de memaliki mahrusenin madence olan serveti azimesinden istifade hususunu işgal etmektedir.

Miri ormanlara gelince memaliki sairede olduğu misüllü bunların hüsnü muhafazası ve ihracatlarının mükemmel bir usule rabtıyla fevaidi hüsnü istihali çarelerine tevessül olunması her halde mümkündür zan ederim.

Havaleneme Usulünün Fesh ve İlgasıyla Emvali Umumiyyenin Sureti Kabzına ve Sarf ve Muhasebesi Usulünün Tensiki Hakkındadır

Umuru maliyenin gayri muntazam surette cereyanı esbabının en mühimi havaleneme itası usulüdür. Karşılığını tediye eylemek için ekseriya mebalığı lazıme malik olmayan vilayat sandıkları üzerine çekilen işbu havalenemelerin mehaziri külliyesi defaatle tebeyyün etmiş olup bu yüzden hazine muamelatı için müşkülâtı daime ve masarıfatı mahalliyenin tediyesinde tehirat azime ve memureyni maliye tarafından sui istimalatı adide ve istikameti meşuk bir takım muhtekirler için bir istifade-i mühimme hasıl olmaktadır.

Binaenaleyh havaleneme itası usulünün katiyyen bertaraf edilmesi lazım gelip zatan muvazene kavaidine tamamiyle riayet olunduğu ve diğer taraftan emvali umumiyyenin kabz ve sarf ve muhasebesi usulü vilayetdeki fazla-i hasılatın dersaadette tecemmüü ve yine oradan icabınca lüzumu olan mahale sevki mümkün olabilecek surette tensik edildiği takdirde havaleneme itası usulü bütün bütün faideden ari ve vücudu lüzumsuz kalır.

Şu emri mühimmin icrası zımında hükümet seniyyenin emrine mühya kıymetdar bir alet vardır ki o da Osmanlı bankasıdır. Memaliki mahrus-e-i şahanenin başlıca şehirlerinde şubeleri olmak hasebiyle Bankı Osmani emval hazineyi kabz ve masarıfatı tesviyeye ve ekseriya nukud nakliyatına mahal kalmaksızın hükümeti seniyye hesabı için akçe isaline muktedirdir.

Bundan maada bankanın usul muhasebe hususunda mahrusu(himaye edilen, korunan) ve ahali ve devair hükümet ile münasebatı mütevaliyede bulunan memurini vardır.

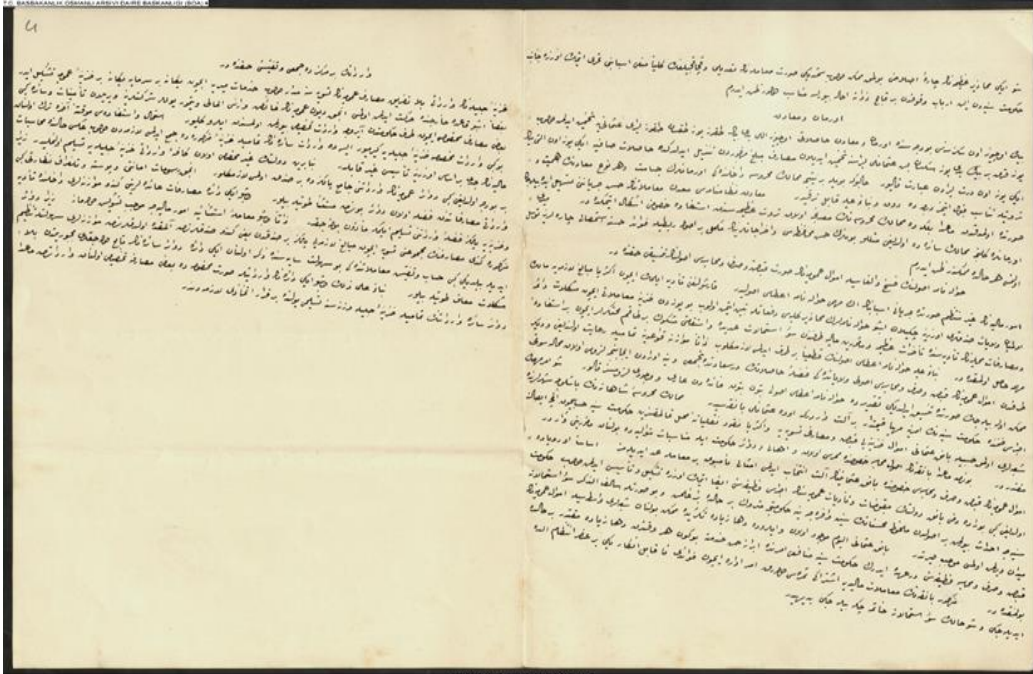
Emvali umumiyyenin kabz ve sarf ve muhasebe hususunda Bank Osmani'nin alet intihab edilmesi emsali na-mesbuk ve muamele ad edilemez. Esasen Avrupa'da olduğu gibi burada dahi bank devletın makbuzat ve tediyaatı umumiyyesinin icrası vazifesini ifa etmek üzere teşkil ve tesis edilmiş olup hükümeti seniyye ihdas buyrulmuş bir usulden melhuz

muhsenatın sinin vafirece yine hükümetçe metruk bir halde bırakılmış ve bu suretle salifü-z zikr suistimalata meydan verilmiş olması mucib hayrettir. Bank Osmani elyevm mevcut olan ve ileride daha ziyade teksiri de mümkün bulunan şubeleri vasıtasıyla emvali umumiyenin kabz ve sarf ve muhasebe vazifesini deruhde ederek hükümeti seniyye menafii emrinde ibraz hüsn hizmete bugün her vakitten daha ziyade muktedir bir halde bulunmaktadır.

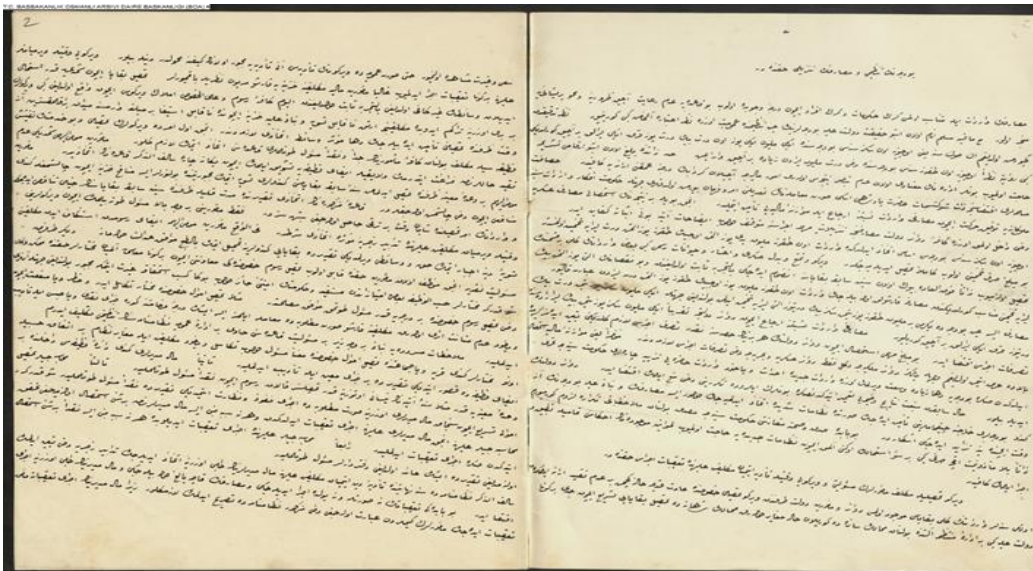
Mezkur bankanın muamelatı maliyeye iştiraki semeresi olarak emr idare için fevaidi na-kabil inkar yani bir unsur intizam elde edileceği ve şu halin suistimalata hatme çekebileceği bedihidir.

Varidatın Bir Merkezde Cemi ve Teftişi Hakkındadır

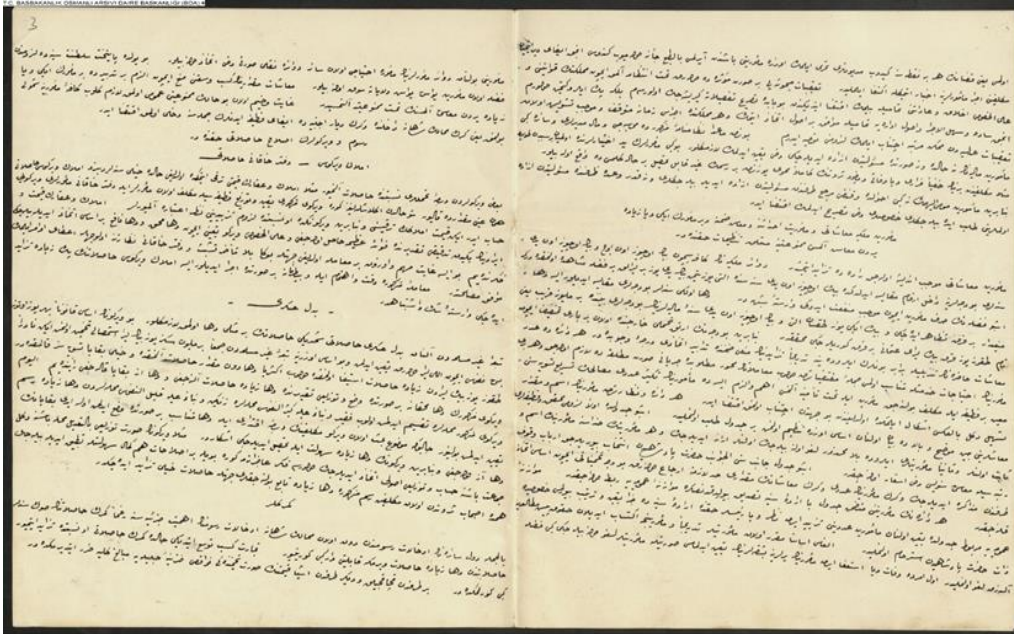
Hazine-i celilenin varidatı bilâ-tefrik masarifi umumiyenin tesviyesine medar olup hidematı miriye için yegane bir sermaye yegane bir hazine-i umumiye teşkil eder. Bazan işbu kaide haricinde hareket edilmiş olması ancak Duyunu Umumiye'nin haiz veraisü'l malı ve demiryolları şirketlerine verilen teminat vesaire gibi bazı masarifi mahsusa için tarafı hükümetten ayrıca varidat tahsis buyrulmuş olmasından ileri gelir. İstimal ve istifadesi muvakketen ahire terk olunan bu gibi varidatı mahsusa hazine-i celileye girmiyor ise de varidatı sairenin tamamıyla hazine-i mezkurede cem edilmesi lazımeden olup aksi halinde muhasebat maliyenin ciddi bir esası üzerine tesisi gayri kabildir. Binaberin devletin gayrı muhassası olan kaffe-i varidatı hazine-i celileye teslim olunmalıdır. Zira bir bütçe olduğu gibi devairi umumiyenin varidatını cami yalnız da bir sandık olması lazım gelir. Ancak rüsumat emaneti ve posta ve telgraf nezareti gibi varidatı masarıfatdan fazla olan devair bundan müstesna tutulabilir. İşbu iki daire masarıfat aidelerini kendi muvazeneleri dahilinde tediye ve hazineye yalnız fazla-i varidatını teslim eylemeğe mezun bulunacaktır. Zatan işbu muamele-i istisnaiye umuru maliyece mucib teşviş olmaz. Zira devairi mezkure kendi masrafının mecmuunu tesviye için mebalığı lazimeyi yalnız bir sandıktan yani kendi sandıklarından almakda olduklarından muvazeneleri suhuletle tanzim edilebildiği gibi hesap ve teftiş muamelatındaki bu suhulet sayesinde zikr olunan iki daire-i devair sairenin tabi olacakları mecburiyetden bila müşkülât muaf tutulabilir. Binaen ala zâlik işbu iki dairenin varidatıyla sureti mahsusada yani masarıfa tahsis olunan varidattan maada devair-i saire varidatının tamamıyla hazine-i celile veznesine teslimi yolunda bir karar ittihazı lazımedendir.

Y.PRK.ML.00024.00062.002

Y.PRK.ML.00024.00062.002

Bank Osmani Müdüri Mösyö Defin Tarafından Osmanlı Bütçesinin Tanzimi Ve Masrafların Düşürülmesi Hususunda Yapılması Gerekli Islahata Dair Sultan II. Abdülhamid'e Sunulan Layihalar (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, Osmanlı Arşivi, Y.PRK,ML., 24-62, 1322 M 18/4 Nisan 1904).

3. SONUÇ-DEĞERLENDİRME

15. Yüzyıldan, belki de çok daha öncelerden başlayıp teknolojik ve kurumsal dönüşümlerde adım adım gelişmekte olan bir dış iktisadi gücün Doğu Akdeniz bölgesinde 19. Yüzyılda ağırlığını hissettirmesinden sonra, Osmanlı Devleti tüm çabalarına rağmen geleneksel düzendeki çözülme engelleyememiştir.

Nitekim II. Mahmud, Sultan Abdülmecit ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde Osmanlı maliyesi büyük sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. 1830'lu yılların sonlarına gelindiğinde, Osmanlı Devleti'nde parasal koşullar bunalım boyutlarına ulaşmıştır. Ortaya çıkan büyük enflasyon dalgası hem siyasi hem de iktisadi sorunlar yaratmıştı. Mali buhranın varlığı ve maliye teşkilatının bozukluğu, mali sistemin de düzensiz bir durumda bulunması ile neticelenmiştir.

Nihayetinde devlet borçlarını ödeyemez bir duruma gelmiş,

moratoryum ilan etmiştir. 20 Aralık 1881 yılında Muharrem Kararnamesi yayınlanmış ve nihayetinde Duyun-ı Umumiye idaresi kurulmuştur.

Artık Osmanlı Devleti'nin maliyesi, iğne ile yaşayan hasta adam durumundadır. Devlet can çekilmektedir. Sultan Abdülhamid böyle bir mirası devir almıştır.

II. Abdülhamid devrinde ülkenin sorunlarına çözümler üretmek amacıyla layiha geleneği başlatılmıştır. Nitekim devlet görevlilerinin ülke meseleleri ile alakalı olarak hazırlayarak, tespit ve çözümler ifade ettikleri layihalara bu dönemde sıklıkla rastlanmaktadır.

Sultan II. Abdülhamid kriz durumundaki mali sisteme dair bir layiha düzenlenmesi talebiyle 1890'lı yıllardan sonra, Osmanlı mali işlerini ilgilendiren her şeyde belirleyici rol oynayan Osmanlı Bankası'nın bu dönemde genel müdürlüğünü yapan Marie Vincent Edouard Dit "jules" Deffés'ten de mali duruma dair bir layiha düzenlenmesini istemiştir. Bu talebe istinaden Mösyö Deffés bir layiha hazırlamıştır.

Mösyö Deffés'in hazırlayıp sunduğu, Osmanlı mali sistemi ile ilgili tespit ve önerileri ihtiva eden İlgili layihalardan anlaşıldığına göre gerçek manada bir mali ıslahat için:

1. Masraflarla gelirlerin müsavi olduğu bir bütçe yapılabilir,
2. Masraflar kısılabılır,
3. Bilgili ve namuslu memurlar kullanılabilir,
4. Vergisini vaktinde vermeyen mükellefler hakkında tatbikat icra edilebilir,
5. Memur maaşları düzenlenebilir,
6. Vergi sistemi ve vergi usulleri düzene sokulabilir,
7. Gayrimüslim tebaadan alınan askerlik bedeli ve gümrük gelirleri artırılabilir,
8. Ormanlar ve madenler gibi İmparatorluğun servet kaynaklarından büyük gelirler sağlanabilir,
9. Havalename usulü kaldırılabilir sarf ve muhasebe usulü düzene konulabilir ve bu iş için Osmanlı Bankası kullanılabilir,
10. Gelirler bir merkezde toplanabilir ve teftiş edilebilirdi.

Sonuç olarak dönemin mali vaziyetine dair Mösyö Deffés tarafından yapılan İlgili tespitlerden, teşhislerden ve mevcut konjonktürden Osmanlı İmparatorluğu'nun zengin servet kaynaklarına sahip bulunmasına rağmen servet kaynaklarının değerlendirilmesinde ciddi bir çalışma yapılmadığı görülmektedir.

4. SUMMARY

Despite all its efforts, the Ottoman Empire could not prevent the disintegration of the traditional order, after a foreign economic power that gradually developed in institutional and technological transformations starting from the 15th century, maybe earlier, announced its weight in the Eastern Mediterranean region in the 19th century.

As a matter of fact, it was seen that Ottoman finance faced great problems during the reigns of Mahmud II, Sultan Abdulmecit and Sultan Abdulaziz. By the end of the 1830s, it is seen that the monetary conditions in the Ottoman Empire reached the dimensions of depression. The resulting great wave of inflation created both economic and political problems. The financial crisis and the corruption of the financial organization resulted in the financial system being in an unstable state.

Ultimately, the state would be unable to pay its debts and would declare a moratorium. On December 20, 1881, the Muharrem Decree would be published. Finally, Ottoman Public Debt Administration was established.

Now the finances of the Ottoman Empire were in the position of the sick man who was dying and living with a needle. Sultan Abdulhamid took over such a legacy.

During the reign of Abdulhamid II, the tradition of pleading was started to produce solutions to the problems of the country. As a matter of fact, pleadings prepared by state officials regarding the country's issues and expressing determinations and solutions are frequently encountered in this period.

Sultan Abdulhamid II asked Marie Vincent Edouard Dit "jules" Deffés, who was the general manager of the Ottoman Bank, which played a decisive role in everything related to Ottoman financial affairs after the 1890s, to prepare a pleading on the financial situation. Based on this request, Monsieur Deffés prepared a pleading.

As it is understood from the relevant pleadings, which contain the findings and suggestions about the Ottoman financial system prepared and presented by Monsieur Deffés, for a real financial reform:

1. A budget could be made where expenses and revenues were equal,
2. Costs could be cut,
3. Knowledgeable and honest officers could be employed,
4. Sanctions could be imposed on taxpayers who did not pay their

taxes on time,

5. Salaries of civil servants could be regulated,
6. The tax system and tax procedures could be streamlined,
7. The military service fee and customs revenues received from non-Muslim citizens could be increased,
8. Great revenues could be derived from the Empire's wealth resources, such as forests and mines,
9. The money order method could be removed, the expenditure and accounting method could be arranged, and the Ottoman Bank could be used for this work,
10. Revenues could be centralized and inspected.

As a result, from the relevant determinations, diagnoses and current conjuncture made by Monsieur Deffès regarding the financial situation of the period, it is seen that although the Ottoman Empire had rich wealth resources, nothing serious was done in the evaluation of wealth resources.

5. KAYNAKLAR

- CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET ARŞİVİ, OSMANLI ARŞİVİ, *Y.PRK.ML. (Yıldız Perâkende Evrâkı Maliye Nezareti Mâruzâtı)*. 24-62.
- Eldem, V. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi şartları hakkında bir tetkik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ve ekonomi*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Gürsel, S. (1985). Osmanlı dış borçları. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (C. 3), İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnalçık, H. (2009). *Devleti Aliye, Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Karal, E. Z. (1995). *Osmanlı tarihi*. (C. VII), Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi.
- Malraud, B. (1998). *Jalons pour une biographie: De la préfecturale et du Midi a la haute finance et au Bosphore*,
- Pamuk, Ş. (1993). *Osmanlı-Türkiye iktisat tarihi(1500-1914)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2010). *Osmanlı ekonomisi ve kurumları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (1999). Osmanlı mali yapısının ana hatları. *Osmanlı 3*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Thobie, J. (1985). Osmanlı bankası. *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt 3). İstanbul: İletişim Yayınları. s. 777-778.
- Tokgöz, E. (1999). *Türkiye'nin iktisadi gelişme tarihi(1914-1999)*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Toprak, Z. (1985). Osmanlı Devleti'nde para ve bankacılık. *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, (Cilt 3). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ünal, M. A. (2014). *Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi*. Isparta: Fakülte Kitabevi.

Çatışma beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederim.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.